

**William H. Brown, Samuel L. Odom & Scott R. McConnell,
Social Competence of Young Children: Risk, Disability, & Intervention.**

Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brookers Publishing, 2008, 341 p.

Razvoj socijalne kompetencije iznimno je važna dimenzija čovjekova razvoja koja danas u velikoj mjeri zahvaća znanstveno-istraživački i stručni prostor. Mnoga su istraživanja potvrdila bitnu povezanost razvoja socijalne kompetencije i kasnijeg školskog (akademskog) postignuća i životnog uspjeha.

Knjiga *Social Competence of Young Children: Risk, Disability & Intervention* daje važan doprinos u razmatranju razvoja socijalne kompetencije, razvojnih problema i poremećaja povezanih sa socijalnom adaptacijom. U njoj se predstavljaju različite intervencijske strategije i modeli (intervencijsko-terapijski postupci). Razvoj socijalne kompetencije unutar vršnjačkih odnosa sačinjava središnje usmjerenje ove knjige.

Knjiga ima petnaest poglavlja koja su organizirana u dvije osnovne cjeline:

1. priroda i razvoj dječje socijalne kompetencije unutar vršnjačkih odnosa,

2. socijalna kompetencija i vršnjački odnosi – istraživačke (i intervencijske) strategije i taktike.

Razmatrajući prirodu i podrijetlo socijalne kompetencije, autori u prvi plan stavljaju socijalnu dimenziju čovjeka, ističu važnost interpersonalnih odnosa unutar obiteljskog konteksta i važnost socijalne afirmacije putem zajednice koja nas okružuje. U prvim godinama života razvojna su postignuća ponajprije povezana s ovladavanjem temeljnim socijalnim vještinama, koje su prijeko potrebne pri uspostavljanju učinkovitih interakcija s drugim ljudima. Socijalno kompetentna djeca pokazuju veća razvojna postignuća i kvalitetniju razinu društvene adaptacije u odnosu na vršnjake koji nisu ovladali potrebnim socijalnim vještinama. Gledajući općenito, socijalno kompetentna djeca u prosjeku odabiru primjerene i djelotvorne strategije ponašanja, dobro su prihvaćena unutar vršnjačkih skupina i imaju uspostavljene recipročne prijateljske odnose.

S druge pak strane, djeca koja nisu u dovoljnoj mjeri razvila društvene odnose i postigla primjerenu razinu socijalne adaptacije često pokazuju različite emocionalne smetnje ili smetnje u ponašanju (primjerice agresivno ponašanje, povlačenje iz vršnjačkih skupina, socijalnu izolaciju ...).

Praćenje i poticanje razvoja socijalne kompetencije u predškolskom razdoblju, kako autori navode, iznimno je važno za normalan razvoj osobnosti. Brojna istraživanja i studije koje su razmatrale problematiku socijalne kompetencije i vršnjačkih odnosa višestruko su pokazale bitnu povezanost kvalitete ranih socijalnih odnosa u predškolskom periodu (uključujući i probleme u sferi socijalne kompetencije) i socijalne adaptacije u adolescenciji i odrasloj dobi.

Na razvoj socijalne kompetencije utječe mnoštvo unutarnjih i vanjskih faktora. Unutarnji faktori su: a) neurološka osnova i razvoj mozga, b) temperament, samoregulacija i emocionalna kompetencija, c) spolne razlike, d) kognitivne vještine, e) komunikacija i jezične vještine te f) razvojne teškoće (disability). U vanjske se faktore ubrajaju: a) obiteljski utjecaji, b) utjecaji unutar učionice i utjecaji učitelja, c) rane intervencije, d) utjecaji unutar vršnjačkih skupina, e) prijateljstva i f) kultura.

Posebnu pozornost autori posvećuju razmatranju dinamike obiteljskih odnosa i njenu utjecaju na razvoj socijalne kompetencije kod djece predškolske dobi. U prvom dijelu knjige također se razmatra važnost kulturnog nasljeđa i prijateljskih veza te se analiziraju različiti odgojni utjecaji unutar vrtičke skupine koji su važni za razvoj socijalne kompetencije. Analizirana je i povezanost socijalne kompetencije u predškolskom razdoblju s obrazovnim postignućima i socijalnom adaptacijom u osnovnoj školi i kasnijim životnim razdobljima.

Utjecaj obiteljskih faktora na razvoj socijalne kompetencije izrazito je važan. Istraživanja dječ-

je socijalne kompetencije često su u vezu dovodila socijalizacijske procese i obiteljske čimbenike. Mnogi obiteljski faktori iznimno su važni. To su emocionalna klima i bračno zadovoljstvo partnera, individualne karakteristike članova obitelji – spol, dob, psihičko stanje itd. Međutim, važno je istaknuti kako su i obiteljska iskustva i odnosi s vršnjacima samo različita područja istog fenomena. Rana iskustva s primarnim objektima unutar obiteljskoga konteksta imaju važnu ulogu u emocionalnom razvoju djeteta i daju važan doprinos postizanju primjerene socijalne kompetencije unutar vršnjačkih skupina. Razvoj emocionalnog odnosa (privrženosti) između primarnog skrbnika (najčešće majke) i djeteta od temeljne je važnosti za normalan emocionalni (a time i socijalni) razvoj. Emocionalna sigurnost koju dijete dobiva iz odnosa s majkom osnova je na koju će se u znatnoj mjeri nadograđivati sva naknadna životna (time i socijalna) iskustva koje će dijete dobiti u svijetu koji ga okružuje. Mnoge opservacije i istraživanja pokazali su povezanost između sigurne privrženosti djeteta i majke (attachmenta) i naknadnih socijalnih postignuća u svijetu vršnjaka. Općenito se zapazilo da djeca koja su imala kvalitetniju emocionalnu vezu s majkom, odnosno izraženiji osjećaj sigurnosti, imaju više pozitivnih interakcija, bolje su prihvaćena i imaju kvalitetnije vršnjačke odnose tijekom cijelog razvojnog perioda (predškolskog, osnovnoškolskog i adolescentnog). Za razliku od njih, djeca koja su imala manje kvalitetnu povezanost s majkama tijekom cijelog odrastanja pokazivala su više ljutnje i agresivnosti.

I roditeljski stilovi imaju važan udio u poticanju razvoja socijalne kompetencije. Novije studije daju znatan prostor različitim specifičnim dimenzijama roditeljskog stila (npr. podupiruće roditeljstvo i sl.), odnosno specifičnim aspektima roditeljstva. Među važne aspekte roditeljstva ubrajaju se majčinski topao odnos prema djetetu, sposobnost izražavanja emocija, reakcija na stres, reakcija na dječje negativne emocije i konflikte, razgovor o emocijama, pristup disciplini i dr. Pokazalo se da djeca koja su imala više majčinske topline tijekom odrastanja, koja potječu iz obitelji u kojima se emocije slobodnije izražavaju, čiji roditelji primjereno reagiraju na konflikt i djetetove negativne emocije i koji reagi-

raju na stres na situacijski prihvatljiv (optimalan) način te koji imaju autoritativan i podupirući pristup disciplini pokazuju prosocijalno ponašanje u većoj mjeri.

Autori navode i korisnu razliku između nekoliko smjerova utjecaja na razvoj vršnjačkih odnosa. Prvi je vezan uz obiteljske interakcije i odnose s implicitnom povezanošću sa socijalnom kompetencijom. Drugi se odnosi na obiteljsko praćenje vršnjačkih interakcija i izravno poučavanje interakcijskih vještina (s jasnim utjecajem na kompetenciju njihove djece). Treći pravac usmjeren je prema osiguravanju primjerenih okolnosti i povoljnih uvjeta koji bi otvorili prostor za poticajnu i afirmativnu interakciju među vršnjacima.

U razvoju socijalne kompetencije važno mjesto pripada podrijetlu i kulturnom nasljeđu. Odgajatelji, nastavnici i ostali stručnjaci koji se bave odgojem i obrazovanjem djece trebaju voditi računa o različitom kulturnom podrijetlu svakog djeteta. Nemaju sve rase i kulture podjednako viđenje socijalne adaptacije (usklađene ciljeve i kriterije), ni ujednačena očekivanja od odgoja djece, što je i razumljivo s obzirom na činjenicu da dolaze iz različitih kulturnih miljea koji se razlikuju u mnogim bitnim životnim aspektima – socioekonomskom, etničkom, rasnom, kulturnom, jezičnom, religijskom. Sve te različitosti, uz to što daju mogućnost upoznavanja različitih kultura i vjerovanja, obvezuju na maksimalnu ozbiljnost i profesionalizaciju u odgojno-obrazovnom radu i intervencijskim aktivnostima.

Specifičan doprinos razvoju socijalne kompetencije u važnim razvojnim područjima daje prijateljstvo – primjerice u kooperativnosti i upravljanju konfliktima, izražavanju emocija, aktivnostima usmjerenim na zadatke, samosvijesti i samopoštovanju. Usto, osigurava kognitivnu i emocionalnu potporu. Postoji mnoštvo dokaza koji pokazuju da spremnost i sposobnost u sklapanju i održavanju prijateljskih veza u ranom djetinjstvu u velikoj mjeri podupire pravilan razvoj osobnosti i djeluje kao pouzdan faktor u predviđanju kasnije prilagodbe. Odgajatelji i učitelji u svom pedagoškom radu mogu poduzeti niz aktivnosti na različitim razinama kako bi utjecali na razvoj i poboljšanje socijalnih vještina kod djece. Prva razina uključuje različite

intervencije unutar samog razreda – čitanje priča o prijateljstvu, omogućavanje odabira istovrsnih i zajedničkih aktivnosti onoj djeci koja dijele iste želje i interese, podržavanje novih prijateljstava i sl. Druga razina se odnosi na fokusirane intervencije koje bi pomogle osjetljivijoj djeci i djeci koja imaju određene razvojne teškoće pri uključivanju u zajedničke aktivnosti (npr. pomoć u odabiru prijatelja, postavljanje (u igri) uz dijete s kojim se bolje osjeća i sl.). Odgojitelji/učitelji također se mogu priključiti osjetljivijoj djeci u njihovoj igri ili zajedničkim aktivnostima kako bi im osigurali potrebnu potporu. Osiguranje potrebnih uvjeta i otvaranje prostora za provođenje planiranih aktivnosti zahtijeva i određene preinake i intervencije unutar samoga kurikuluma. Među strategije koje mogu pomoći u razvoju kvalitetnog prijateljstva ubrajaju se odabir tutora među vršnjacima (peer tutoring), skupine za kooperativno učenje, rješavanje međuvrnjačkih problema, izgrađivanje vrnjačkih mreža itd.

I okruženje ima važnu ulogu u poticanju i razvoju socijalnih odnosa (igračke i materijali). Pomoću igračaka za poticanje socijalizirajućih aktivnosti, kao što su lutke, odjeća, različita sredstva i materijali za održavanje i popravke u kući i sl., mogu se kreirati specifične situacije koje će angažirati veći broj djece i unutar kojih će se razvijati kompleksni socijalni odnosi. Uloga odgajatelja također je posebno važna. Njihova je zadaća da planiraju aktivnosti, odrede pravila i osiguraju odgovarajuće/primjerene materijale za igru. Ako planirane aktivnosti imaju jasnu strukturu koja će olakšati i poticati socijalne interakcije, to će djelovati povoljno na razvoj i poboljšanje dječje socijalne kompetencije. Međutim, uloga odgajatelja ne smije biti previše direktivna, preakademska i ograničavajuća jer će suziti prostor za slobodnu i nesmetanu interakciju među vršnjacima i onemogućiti prirodan razvoj socijalne kompetencije.

Polazak u osnovnu školu poseban je trenutak u životu svakog djeteta. Način na koji se dijete prilagođava novim okolnostima, kao i način na koji prihvaća nove životne obveze u velikoj mjeri ovisi o njegovu adaptacijskom potencijalu. Spremnost za školu uključuje dvije temeljne dimenzije – socijalnu i akademsku. Obje te dimenzije imaju posebnu važnost u uspješnoj adaptaciji na nove životne uvje-

te. Nedostaci, bilo u akademskoj, bilo u socijalnoj sferi, djetetu će otežati snalaženje u novim okolnostima te će imati negativne posljedice na školsku adaptaciju. Stoga se stalna briga, pouzdano mjerenje i kontinuirano praćenje (nadzor/monitoring) ranog akademskog i socijalnog razvoja nameće kao nužnost. Samo se tako može rano otkriti problem i pravodobno intervenirati.

Praćenje i poticanje razvoja socijalne kompetencije kod djece s razvojnim teškoćama osobito je važno. Premda većina djece razvojni put prijeđe bez osobitih teškoća, znatan dio ipak je pod određenim rizikom kada se promatraju njihove adaptacijske mogućnosti i budući razvoj socijalne kompetencije.

Djeca kod koje se već u ranom djetinjstvu uoče određene teškoće u uspostavljanju socijalnih odnosa i u snalaženju u društvu vršnjaka, traže posebnu pozornost i uvođenje niza odgovarajućih intervencija kako bi se poboljšale njihove socijalne vještine. Autori preporučuju uvođenje intervencijskog modela koji se sastoji od tri razine:

1. intervencije unutar razreda,
2. intervencije unutar prirodnih vrnjačkih interakcija,
3. uvježbavanja socijalnih vještina.

Prva razina intervencije vezana je uz odgojnu skupinu, a sastoji se od razvojno primjerene prakse, uključivanja u predškolski odgojno-obrazovni sustav, kurikuluma socijalnih kompetencija te učinkovitih predškolskih intervencija. Razvojno primjerena praksa podrazumijeva potrebu da odgajatelji proaktivno grade i promoviraju dječje vrnjačke interakcije i odnose. Pomoću odgovarajućih materijala i osmišljenih aktivnosti primjerenih dobi, dobro isplaniranih centara za učenje (sociodramsko područje, centar za građenje, literarni centar), odgovornih odgajatelja i podupirućih razvojnih uvjeta može doći do znatog poboljšanja i unapređenja preakademske i socijalne vještine i sposobnosti kod djece s određenim razvojnim teškoćama. Važnu pomoć može pružiti i uključivanje djece sa smetnjama u razvoju u odgojnu skupinu. Dakako, sve to moraju pratiti i odgovarajuće intervencije unutar kurikuluma. Temeljni cilj kurikuluma bio bi sprečavanje problema u ponašanju u male djece putem proaktivnog razvoja socijalnih vještina, kao što su rješa-

vanje socijalnih problema, prepoznavanje emocija, emocionalna regulacija i sposobnost stvaranja prijateljstva. Učinkovite predškolske intervencije odnose se na poticanje afirmativnih stavova o djeci koja se razlikuju u nekim razvojnim elementima ili imaju određene smetnje.

Druga razina intervencije usmjerena je unutar konteksta uobičajenih razrednih aktivnosti. Odgajatelj će procijeniti intenzitet i složenost planirane aktivnosti, s ciljem da poduzeta intervencija bude dovoljna u poboljšanju djetetova angažmana te da mu osigura kvalitetno snalaženje u vršnjačkoj skupini. Autori preporučuju dvije strategije – uvježbavanje socijalnih vještina na slučajnim događajima i prijateljske aktivnosti. Taktika uvježbavanja na slučajnim događajima veže se uz periodične, prigodne intervencije koje nisu unaprijed isplanirane, kao što je pokazivanje interesa u određenim okolnostima za drugu djecu, za pojedinu aktivnost ili materijale. Primjerice, ako neko dijete padne za vrijeme igre, drugo se dijete može ohrabriti da pokaže interes za njega – da ga upita boli li ga, je li povrijeđeno i sl. Prijateljske aktivnosti osmišljene su intervencije kojima je svrha promoviranje vršnjačkih interakcija putem poticanja socijalnog ponašanja kroz različite zajedničke aktivnosti (pjesme, igre, scenske aktivnosti).

Treća razina intervencije odnosi se na intenzivni trening socijalnih vještina (explicit social skills interventions). Kod jednog dijela djece koja pokazuju teškoće u vršnjačkim odnosima navedene intervencije s prvih dviju razine bit će nedovoljne da ozbiljno poboljšaju njihove socijalne vještine. Za takvu djecu potrebno je osigurati intenzivne, individualizirane i strukturirane intervencije s mnogo više planiranja i pripreme odgajatelja, katkad i uz pomoć specijalnog pedagoga za rani dječji razvoj. To su aktivnosti s ciljem socijalne integracije i uvježbavanje vještina razvijanja prijateljstva (buddy skill training). U socijalnim aktivnosti koje planiramo integrirati odgajatelj će djetetu opisati aktivnosti (igru) koje će se provoditi. U početku dijete s teš-

koćama prati drugu djecu u planiranoj igri, a zatim i ono samo, uz potporu odgajatelja, sudjeluje u predviđenim aktivnostima (uvježbava određene vještine, prakticira nova ponašanja). Osnovni princip treninga prijateljskih vještina sastoji se u tome da odgajatelji uvježbavaju djecu i s razvojnim smetnjama i bez njih za buduće vršnjačke interakcije – *stani, igray se i razgovaraj sa svojim prijateljem*.

U knjizi *Social Competence of Young Children*, autori Brown, Odom i McConnell preporučuju ugradnju strategija za poticanje socijalnog razvoja u rane programe rada s malom djecom, ponajprije zbog velike razvojne važnosti i dimenzije osobnosti. Isto tako korištenje navedenog modela ili njegovih elemenata dobro je koristiti, smatraju autori, i u radu s djecom iz siromašnijih društvenih slojeva, kao i djecom s ozbiljnim razvojnim problemima i poremećajima (problemima u ponašanju, poremećajima govora, autizmom itd.). Isto tako, ključnim se čini proširivanje intervencija i na obiteljsko okruženje. Uključivanjem obitelji za dijete se promovira socijalno učenje u prirodnom okruženju te se nadilazi jaz, često prisutan, između vrtićkoga i obiteljskog odgojnog konteksta.

I na kraju, autori navode četiri osnovna načela na kojima se temelji njihov rad:

1. ekološka perspektiva dječje socijalne kompetencije,
2. praćenje razvoja socijalnih vještina kod sve djece, pa i one s različitim kulturnim i ekonomskim nasljeđem,
3. provođenje rezultata istraživanja u konkretne, praktične aktivnosti,
4. čvršće (partnersko) povezivanje škole (vrtića) i obitelji.

Autori prikazane knjige William H. Brown, Samuel L. Odom i Scott R. McConnell priznati su stručnjaci iz područja pedagogije, specijalne pedagogije i psihologije odgoja i obrazovanja. Njihova knjiga bit će osobito važna svima koji se bave razvojem dječje socijalne kompetencije i vršnjačkim odnosima.

Davor Mikas